

6^ο σεμινάριο για το

ρεμπέτικο

Σκύρος
13-20 Ιουλίου 2014

μουσείο Φαλαίτις

Καθημερινά μαθήματα θεωρίας και εξάσκησης με τα όργανα.

Ανοιχτές στο κοινό απογευματινές ομιλίες και προβολές video ή ταινιών.

Διασκέδαση "συν γυναιξί και οργάνοις" στις παραδοσιακές ταβέρνες του νησιού.

Συναυλία ρεμπέτικου και λαϊκού τραγουδιού με τον δεξιότηχνη του μπουζουκιού Σπύρο Γκούμα και τους μαθητές του σεμιναρίου.

Υπεύθυνος μαθημάτων
Σπύρος Γκούμας

Οργανωτικός υπεύθυνος
Γιώργος Μακρής

Αναλυτικές πληροφορίες
τηλ. 210-6410211 ή 6972335227
e-mail: makres@otenet.gr

www.rebetikoseminar.com

6ο Σεμινάριο-Συνάντηση για το Ρεμπέτικο

*«Το ρεμπέτικο τραγούδι, ως μία από τις
βασικές διαχρονικές συνιστώσες του αστικού
λαϊκού μας πολιτισμού»*

*Λαογραφικό Μουσείο Μάνου και Αναστασίας
Φαλτάιτς*

Σκύρος, 13 έως 20 Ιουλίου 2014

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΥ

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	5
Εισαγωγή.....	7
Μία όχι και τόσο γνωστή πλευρά του Παναγιώτη Τούντα: Τα “ελαφρά” του, ευρωπαϊκού ύφους τραγούδια Νίκος Α. Πολίτης.....	9
Μία συνοπτική παρουσίαση των «Αποτυπωμάτων του ρεμπέτικου τραγουδιού στις γειτονιές του Πειραιά» - Θανάσης Βλάχος.....	21
Οι συμμετέχοντες στο 6 ^ο σεμινάριο για το ρεμπέτικο στην Σκύρο 2014	31
6 th rebetiko seminar participants, Skyros 2014	31
Introduction.....	35
A not so widespread perspective of Panos Toundas: The “European style” recordings - Nikos A. Politis.	37
Imprints of rebetiko related on the neighborhoods of Piraeus” Thanasis Vlachos	47
Πηγές εικόνων - Sources of images	51

Εισαγωγή

Αγαπητοί φίλοι και φίλες

Από 13 μέχρι 20 Ιουλίου 2014 πραγματοποιήθηκε το 6ο Σεμινάριο-Συνάντηση για το ρεμπέτικο τραγούδι στη Σκύρο, στο Λαογραφικό μουσείο «**Μάνου και Αναστασίας Φαλτάιτς**».

Το Σεμινάριο-Συνάντηση, μαζί με τις παράλληλες και ανοιχτές στο κοινό εκδηλώσεις του είναι πλέον ένας θεσμός, ο οποίος ξεπερνά τα όρια της Ελληνικής επικράτειας. Η εμβέλεια του φτάνει μέχρι τη Σουηδία, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο, την Τουρκία, την Κύπρο, τη Φινλανδία, την Αγγλία κ.λπ. Επί πλέον έχει καταδείξει την ανάγκη διατήρησης και προβολής του ρεμπέτικου τραγουδιού, ως μιας από τις βασικές διαχρονικές συνιστώσες του αστικού λαϊκού μας πολιτισμού.

Τα πρακτικά που έχετε στα χέρια σας αποτελούνται από τις εισηγήσεις και τα δρώμενα που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του.

Μαζί με τους φίλους μας συνεχίζουμε το μουσικό μας ταξίδι, σε πείσμα των άγριων καιρών, με πυξίδα την αγάπη μας για το λαϊκό τραγούδι και τους επώνυμους και ανώνυμους συντελεστές του, οι οποίοι συνέβαλαν στη δημιουργία αυτής της λαϊκής μουσικής.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους εκείνους που με μεράκι και κέφι συνέβαλαν στην υλοποίηση του Σεμινάριου και συγκεκριμένα:

- * τον **φίλο, μουσικό και δάσκαλο Σπύρο Γκούμα** για την πολύπλευρη συμβολή του, όλα αυτά τα χρόνια, στη κοινή προσπάθειά μας.
- * τον **Νίκο Πολίτη** για την αμέριστη βοήθειά του ως ερευνητή και μουσικού, σε ό,τι σχετίζεται με την μουσική μας παράδοση.
- * την **Αναστασία Φαλτάιτς** που συνεχίζει να είναι ένας ακούραστος φρουρός των λαογραφικών παραδοσιακών αξιών προσφέροντας ακούραστα τη βοήθεια της στη διατήρηση και παραγωγή του πολιτιστικού αγαθού.

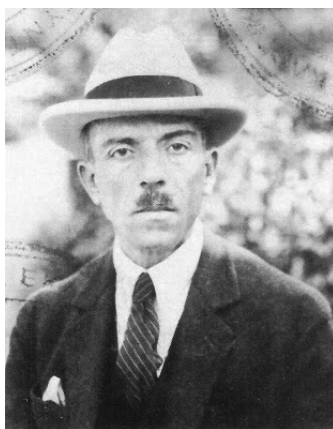
- * τους ανθρώπους του Πνευματικού Κέντρου της Σκύρου και ιδιαίτερα την **κα Ελένη Κουκοβίνου** για την βοήθεια που μας παρείχαν.
- * τον **κ. Σταμάτη Φτούλη** και τη «**Ναυτική Εταιρεία Σκύρου**» για τη σημαντική έκπτωση που παρείχαν διευκολύνοντας τις μετακινήσεις των συμμετεχόντων στο σεμινάριο.
- * τους **Σκυριανούς πολίτες** που στηρίζουν την προσπάθεια μας
- * τα μέλη του μουσικού σχήματος των «**Παραπεταμένων**» Φωτεινή Καράμπαμπα, Κώστα Τρυφωνόπουλο, Γιώργο Χαρατσή και τους φίλους μουσικούς Ρένα Στρούλιου, Σοφία Κονταράτου και Ισίδωρο Πάτερο.
- * τους καλούς φίλους μας **Θανάση και Ρίκα Βλάχου, Λία Κωνσταντάτου, Χρήστο και Γωγώ Κερερέ και Μιχάλη, Βάλια και Μάρω Καλοσκάμπη**, οι οποίοι όλα αυτά τα χρόνια είναι για εμάς μια ποικιλόμορφη πηγή υποστήριξης των εκδηλώσεών μας, με τη συνεχή παρουσία τους στις εκδηλώσεις μας.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όλους
 Ο οργανωτικός υπεύθυνος
 Γιώργος Μακρής

***Μία όχι και τόσο γνωστή πλευρά του
Παναγιώτη Τούντα:
Τα “ελαφρά” του, ευρωπαϊκού ύφους
τραγούδια***

Νίκος Α. Πολίτης

Ο Παναγιώτης Τούντας γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1884. Από ευκατάστατη οικογένεια, ασχολήθηκε με τη μουσική από μικρό παιδί. Σε πολύ νεαρή ηλικία εντάχθηκε και αυτός στο σχήμα “Σμυρναϊκή Εστουδιαντίνα” ή “Εστουδιαντίνα του Σιδερή” ή, όπως τους ήξερε όλη η Σμύρνη “Τα Πολιτάκια” αφού οι ιδρυτές της Βασίλειος Σιδερός και Αριστείδης Περιστέρης είχαν έρθει από την Πόλη. Ο τίτλος Εστουδιαντίνα, που επί λέξει σημαίνει κάτι σαν “ομάδα φοιτητών” στα Ισπανικά, παραπέμπει σε ένα γεγονός που είχε κάνει μεγάλη αίσθηση το 1878, όταν μία ομάδα Ισπανών φοιτητών με κιθάρες ξάφνιασε ευχάριστα τους Παριζιάνους,

Παναγιώτης Τούντας
Panagiotis Toundas

Σμυρναϊκή Εστουδιαντίνα
Smyrnaïiki Estudiantina

παίζοντας και τραγουδώντας κατά τις απόκριες στους Παριζιάνικους δρόμους. Ουσιαστικά η λέξη έφτασε να σημαίνει “ολιγομελής ορχήστρα νυκτών”. Η Σμυρναϊκή Εστουδιαντίνα ήταν η γνωστότερη επαγγελματική ορχήστρα της Σμύρνης και ευτύχησε το 1902 να κληθεί και να παίξει στα ανάκτορα του Λονδίνου μπροστά σε δύο αυτοκράτορες: τον Βασιλέα Εδουάρδο της Αγγλίας, του οποίου εορταζόταν η στέψη και τον προσκεκλημένο του Γουλιέλμο “Κάιζερ Βίλελμ” της Γερμανίας.

Ο Τούντας, όπως πάρα πολλοί μουσικοί της εποχής του, γνώρισε ολόκληρη την ανατολική Μεσόγειο: άφησε σύντομα την περίφημη Σμυρναϊκή Εστουδιαντίνα για να εγκατασταθεί και να δουλέψει ως μουσικός στην Αλεξάνδρεια και έκανε, όπως φαίνεται, πολλές περιοδείες. Επιστρέφει όμως το 1919 στη Σμύρνη και επανεντάσσεται στην ορχήστρα, τώρα πλέον με τον Σπύρο Περιστερή διευθυντή, μετά το θάνατο του πατέρα του Αριστεΐδη. Πάντα δραστήριος, γράφει πολλά κομμάτια για την ορχήστρα αυτή και είναι σίγουρο ότι συμμετέχει στις ηχοηψίες που πραγματοποιούν συστηματικά στην Κων/λη και στη Σμύρνη οι ευρωπαϊκές δισκογραφικές εταιρίες. Μετά την καταστροφή βέβαια, καταλήγει και αυτός στην Αθήνα το 1923. Συνεχίζει την ενασχόλησή του με τη μουσική, αναπτύσσοντας πολύ μεγάλη δραστηριότητα κυρίως στη δισκογραφία αλλά και ως “μάχιμος” μουσικός, μαντολινίστας σε αθηναϊκά κέντρα.

Σύντομα όμως, το 1924, αναλαμβάνει την καλλιτεχνική διεύθυνση της γερμανικής δισκογραφικής εταιρίας Odeon και εγκαταλείπει το πάλκο, αλλά όχι και τη δημιουργία τραγουδιών. Εργάζεται στην Odeon για περισσότερα από έξη χρόνια για να αναλάβει, όταν του ζητήθηκε το 1931, τη διεύθυνση της ανταγωνίστριας Κολούμπια, η οποία είχε πλέον σε λειτουργία εργοστάσιο παραγωγής δίσκων στην Αθήνα. Τα καθήκοντά του περιλάμβαναν την εξεύρεση των κατάλληλων κομματιών και ερμηνευτών, την ενορχήστρωση και διεύθυνση της ορχήστρας και τη γενική επίβλεψη των ηχογραφήσεων. Δεν υπήρχε περίπτωση να ηχογραφηθεί ένα τραγούδι, δικό του ή και άλλου συνθέτη, και να μην είναι παρών ο Τούντας στην ηχοληψία. Θα ήταν μάλιστα ενδιαφέρον, εδώ, να κάνουμε μία σύντομη παρένθεση και να ακούσουμε κάποια ηχογράφηση όπου ακούγεται και η φωνή του Παναγιώτη Τούντα, που συγχαίρει την τραγουδίστρια. Πρόκειται για την ηχογράφηση του τραγουδιού “Πασαλιμανιώτισσα” με τη Μαρίκα Φραντζεσκοπούλου, στην

Τα Πολιτάκια
Ta Politakia

εταιρία Οντεόν το 1929. Θα ακούσουμε το τέλος του τραγουδιού, που έχει ήδη ερμηνεύσει αριστοτεχνικά η Μαρίκα Πολίτισσα, για μένα μακράν η καλύτερη γυναίκα ερμηνεύτρια των Σμυρναϊκών. Προς το 2:15 περίπου, ακούγεται το τελευταίο ρεφραίν που τελειώνει με τη φράση “Ζωντοχήρα μου, εσύ με τρέλλανες” και ένα σύντομο οργανικό κλείσιμο. Πριν καλά καλά ολοκληρωθεί η λέξη “με τρέλλανες”, ο Τούντας πετάει ένα από βάθους καρδιάς “Γειά σου Μαρίκα”, αφού ξέρει ότι η κοπέλα έχει μόλις ολοκληρώσει ίσως την καλύτερη από πέντε διαφορετικές ηχογραφήσεις του κομματιού. (No 1)*

Αν μιλήσουμε για τον Τούντα ως μουσικό, θα συνειδητοποιήσουμε ότι πρόκειται για ίσως τον κορυφαίο, μαζί με τον Περιστέρη, συνθέτη της Σμυρναϊκής Σχολής της Αθήνας και μάλιστα, προσωπικά θεωρώ ότι ο Τούντας είναι, ίσως μαζί με τον Πάνο Βαϊνδιρλή και έναν δύο ακόμα σύγχρονους του, ο τελευταίος κρίκος στην αλυσίδα των Ρωμιών συνθετών της Πολιτικής παλατιανής μουσικής παράδοσης, που άρχισε να σφυρηλατείται τον 17ο αιώνα και έσπασε βίαια, βέβαια, στις αρχές του 20ού. Τραγούδια όπως “Στη Δραπετσώνα”, “Το κουκλί της Κοκκινιάς”, “Γιατί φουμάρω κοκαΐνη”, “Παγκρατιώτισσα”, “Πασαλιμανιώτισσα” και τόσα άλλα, είναι όλα χαρακτηριστικά του ύφους της πολιτικής παράδοσης, με την εναλλαγή μεταξύ τους μακαμιών διατονικού και χρωματικού γένους, τη χρήση ανατολικών ρυθμών όπως το Hindi, ένα αργό επτάσημο μέτρο τονισμένο 3 2 2 στο οποίο ο Τούντας έχει γράψει πάρα πολλά κομμάτια, και τόσα άλλα χαρακτηριστικά της ανατολικής μουσικής. Δεν είναι καθόλου τυχαίο αυτό: Οι ιδρυτές και τα πρώτα μέλη της Σμυρναϊκής Εστουδιαντίας ήξεραν πάρα πολύ καλά την μακαμίστικη παράδοση της παλατιανής μουσικής της Πόλης, που από μόνη της άλλωστε ήταν η σημαντικότερη έκφραση της ανατολικής μουσικής σε ολόκληρη την οθωμανική αυτοκρατορία.

Όμως ήξεραν όλοι τους, εξ ίσου καλά, και την ευρωπαϊκή μουσική: Λέει η Αγγέλα Παπάζογλου, για την εποχή της Σμύρνης πριν την καταστροφή: *“Η Σμύρνη είχε τρία κέντρα που πηγαίνανε οι μουσικοί: Ήτανε του Τσακιλτζήμπαση, ήτανε και του Τεπέτση στα Ταμπάχανα και στην προκουμαία, εκεί που ήτανε τα “Πολιτάκια” το κέντρο το λέγανε “Μελισσουργοί” και μαζευόντουστε εκεί οι μουσικοί. Εκεί, στα “Πολιτάκια”, στο κέντρο παίζανε μαζί δυο ορχήστρες. Μία από κεί και μία από δώ. Η από δώ ήτανε για τα δημοτικά και τα σμυρναϊκά, τα “Πολιτάκια” για τα ευρωπαϊκά. Έπαυε η μία απ’ τη μιά, άρχιζε η άλλη απ’ την άλλη, όπως οι ψαλτάδες στην εκκλησιά.”*

Ο Τούντας βέβαια έγινε πασίγνωστος για τα τραγούδια σε Σμυρναϊκό ύφος που έγραψε. Έχει (με απόσταση) τη μεγαλύτερη παρουσία στην προπολεμική δισκογραφία, με 407 γνωστές εγγραφές (ο Σπύρος Περιστέρης, που ακολουθεί, έχει 254). Δεν ήταν όμως μόνο Σμυρναϊκού ύφους τα τραγούδια που έγραψε ο Τούντας. Το διαμέτρημα τόσο του Τούντα όσο και του Περιστερή αλλά και των άλλων μεγάλων μουσικών που μας ήρθαν στην Αθήνα ξεριζωμένοι από τη Σμύρνη ή την Πόλη, ξεπερνάει κατά μπόλικά εκατοστά το ύψος του πήχυ όπως συνηθίζουμε να το καθορίζουμε για τους σημερινούς κορυφαίους μουσικούς. Δεν είναι μόνο ότι κατείχε άπταιστα τόσο σε θεωρητικό, όσο και σε πρακτικό επίπεδο και την ανατολική και την ευρωπαϊκή μουσική. Είχε, και το απέδειξε με τις εκατοντάδες ηχογραφήσεις του, τη δυνατότητα να γράφει με άπιαστη ευχέρεια κομμάτια σε οποιοδήποτε είδος μουσικής: Ευχέρεια στο φασίλ, την “επίσημη” έκφραση της ανατολικής μουσικής των αρχών του 20ού αιώνα στο αστικό περιβάλλον της Κων/λης. Ευχέρεια στο Σμυρναϊκό ύφος όπως σήμερα πλέον το ξέρουμε αρκετά καλά, με τη γνωστή σύντηξη ανατολικών και δυτικών στοιχείων σε τραγούδια και σκοπούς που χρωμάτισαν και σφράγισαν ανεξίτηλα μιαν ολόκληρη εποχή, τη χρυσή εποχή της Σμύρνης και της Πόλης των αρχών του 20ού αιώνα. Ευχέρεια στην Αθηναϊκή καντάδα με τις μαντολινάτες και τις πολυφωνικές ιταλικού ύφους χορωδίες. Ευχέρεια στο μουσικό θέατρο, την οπερέτα ή το επιθεωρησιακό τραγούδι. Ευχέρεια στα τραγούδια που πατάνε στο ύφος του πειραιώτικου ρεμπέτικου, όταν συνειδητοποίησε τη μεγάλη ανατροπή που επέφερε στα μουσικά πράγματα της εποχής ο Μάρκος και η παρέα του. Ευχέρεια στο καθαρά ευρωπαϊκό ελαφρό ύφος, δηλαδή όχι τα γνωστά τσιφτετέλια, καρσιλαμάδες, ζεϊμπέκικα ή αμανέδες παρά ταγκό, φοξ αγγλαί, τσάρλεστον και άλλους μοντέρνους της εποχής ρυθμούς, με την ανάλογη φυσικά ενορχήστρωση. Και βέβαια και την ευχέρεια να επιλέγει πάντα τους κατάλληλους ερμηνευτές, μονωδούς ή ντουέτα, μιάς και βρέθηκε σε μιαν εποχή που το επίπεδο της μουσικής σκηνής στην Αθήνα ήταν εντυπωσιακά υψηλό και πλουσιότατο.

Πάμε όμως, πριν εξετάσουμε λεπτομερέστερα τα ευρωπαϊκά του κομμάτια, να ακούσουμε “στα γρήγορα” ένα – δυο δείγματα από τραγουδάκια σε ύφος αθηναϊκής καντάδας (No. 2). “Για δυο ματάκια”. Ρένος Τάλμας, Νίκος Γύζης, Τότης Στεφανίδης. Και ένα ακόμα (No 3). “Παράπονο ερωτευμένου”. Κουίζ: Ποιός είναι η πρώτη φωνή; (Νίκος Γούναρης, Ρ. Τάλμας, Τ. Στεφανίδης).

Ο Τούντας ηχογράφησε ελάχιστα τέτοιου ύφους τραγούδια με χορωδία και συνοδεία μαντολινάτας, τρία ή τέσσερα μόνο.

Και ας έρθουμε τώρα στα καθαυτά “ευρωπαϊκού” ύφους κομμάτια. Νομίζω ότι η τιμή στη μνήμη του συνθέτη επιτάσσει να ακούσουμε πρώτο το κομμάτι “*Η Φαληριώτισσα*”. Όχι, δεν είχε εμφανιστεί ακόμα ο Παπαϊωάννου στην μουσική πιάτσα. Η δεύτερη σύζυγος του Τούντα όμως, Αθηναία που την γνώρισε μετά το διωγμό του από τη Σμύρνη, είχε γεννηθεί στη συνοικία του Φαλήρου και το τραγούδι ονομάστηκε έτσι προς τιμήν της (No 4). Το κομμάτι ήταν αρκετά δημοφιλές, αφού ηχογραφήθηκε το 1927 στην εκτέλεση που ακούσαμε και το 1930 με τον τενόρο Νίκο Μωραΐτη, σε ανταγωνίστρια εταιρία.

Και τώρα, “*Τα ζουμπουλένια μάτια σου*” (No 5). Δημοφιλέστατο κομμάτι, ηχογραφήθηκε σε τέσσερις διαφορετικές εκτελέσεις με το Δημήτρη Αραπάκη, τον Αντώνη Νταλγκά, την Ισμήνη Διατσέντε και τον Γιώργο Βιδάλη που ακούσαμε εμείς.

Σειρά τώρα έχει ένα ταγκό: “*Αρχοντοπούλα μου*” με τους Τίτο Βαλέρη και Γιώργο Βιδάλη, 1927 (No 6). Είναι βέβαια σε ευρωπαϊκό ύφος γραμμένα και φυσικά ενορχηστρωμένα τα κομμάτια αυτά. Δεν παύουν όμως να ‘ναι Τούντας. Ακούστε ξανά ένα οργανικό “ένθετο” στο κομμάτι που μόλις ακούσαμε (01:25). Ακούστε τώρα και ένα από τα “κλασικά” κομμάτια του Τούντα, σε 100 % σμυρναϊκό ύφος: “*Το Μαριανθάκι*”, με τη Ρίτα (No 7, 00:30). Είναι, νομίζω, ευκολότατα αναγνωρίσιμη η και στα δύο κοινή μουσική φράση.

Θα ακούσουμε τώρα το τραγούδι “*Το τρελοκόριτσο*” (No 8). Δεν ξέρω αν παρατηρήσατε, όταν μουσικό ύφος και ενορχήστρωση είναι ευρωπαϊκά, συνήθως και οι στίχοι προσαρμόζονται ανάλογα. Εδώ το τρελοκόριτσό μας δεν πρεζάρει πρέζες. Δεν ανάβει γιαγκίνια. Δεν απλώνει μπουγάδα στο συνοικισμό της Καισαριανής ή των Ποδαράδων (σήμερα Νέας Ιωνίας), αλλά “*Σαν αγοράκι έχεις κόψει τα μαλλιά σου*” (θυμήθηκα την “*coupe garçon*” της από δεκαετίες μακαρίτισσας μάνας μου, που ήταν κι εκείνη κοριτσάκι όταν γράφτηκε το τραγούδι), “*το καπελάκι σου κρατείς στην αμασχάλη*”, “*το φουστανάκι σου ολοένα το κονταίνεις*”. Είναι προφανές ότι το θηλυκό αυτό δεν κυκλοφορεί στους προσφυγικούς συνοικισμούς αλλά στην πλατεία Συντάγματος ή στην οδό Σταδίου, χορεύοντας τα βράδυα στο Μαξίμ, όχι στις αυλές των συνοικισμών.

Και τώρα ένα πραγματικά περίεργο κομμάτι. Η “περιέργεια” ξεκινάει από τον τίτλο: “*Σουζάνα, κράτησε μυαλό*”. Η Σουζάνα είναι, αν προσέξει κανείς τα λόγια του κομματιού, μία λαϊκή εργαζόμενη κοπέ-

λα, μιά πλύστρα. Ονειρεύεται πλούτη και παλάτια και, γιά δές! Της έρχονται και μάλιστα στην πραγματικότητα, όχι σε όνειρο. Έτσι η “συνετή” κοινωνία προτρέπει τη Σουζάνα, Σουζού όπως την προσφωνούν, να μην τρελλαθεί από τα πολλά φράγκα αλλά να “κρατήσει μυαλό”, να φερθεί δηλαδή μυαλωμένα και να αψηφίσει τα σμόκιν του υπό ανεύρεσιν γαμπρού και τα λούσα (No 9). Στιχουργός είναι ο Μίνο Μάτσας, και ας γράφει “Γιώργος Φωτίδας” η ετικέτα της Κολούμπια. Και βέβαια, ακόμα μία έκπληξη είναι ότι ο Τούντας επέλεξε τη Ρόζα για να τραγουδήσει το φοξάκι αυτό. Παίζει και το ντέφι η ίδια, λέει.

Και ένα ακόμα κομμάτι: “Έλα σκερτσόζα μου”. Και εδώ τραγουδάει, με το χαρακτηριστικό του ύφος, ο Γιώργος Βιδάλης. Να σημειώσουμε ότι ο Βιδάλης ήταν και αυτός μέλος της Συμριναϊκής Εστουδιαντίνας, όπως είχε πλέον διαμορφωθεί στην Αθήνα της δεκαετίας του 1930, πάντα με διεύθυνση του Σπύρου Περιστέρη (No 10).

Και τώρα ένα κομμάτι που θα μπορούσε να είναι γραμμένο για την επιθεώρηση, αφού το θέμα του ήταν ιδιαίτερα δημοφιλές στο θεατρικό αυτό είδος: “Ο μπεκρής”. Για μέναν, ένα από τα αριστουργήματα του Τούντα. Πρώτος τραγουδιστής ο Γιώργος Βιδάλης και στο ρόλο του μπεκρή ο Τίτος Ξηρέλλης (No 11).

Και ένα κομμάτι με τον γνωστό μας από τις πρώτες ηχογραφήσεις τραγουδιστή Πωλ Γαδ. Πρόκειται για τον Λεοπόλδο Γάδ, Μαλτέζο που είχε εγκατασταθεί στην Κων/λη, όπως βεβαιώνουν τα τελευταία στοιχεία που εντόπισε η έρευνα. Φυσικά, το κομμάτι θα σας θυμίσει το πασίγνωστο “Δεν σε θέλω πιά” που είχε ηχογραφηθεί το 1910 στην Κων/λη. “Η αρραβωνιασμένη” (No 12).

Το γνωστό μας πιά ντουέτο Βιδάλης – Ξηρέλλης σε ένα ακόμα τραγουδι για ένα κορίτσι με το καινούργιο, μοντέρνο επάγγελμα: “Η δακτυλογράφος” (No 13).

Πασαλιμανιώτισσες, Φαληριιώτισσες, τρελοκόριτσα, αρχοντοπούλες, δακτυλογράφοι, απ’ όλα έχει ο μπαχτσές. Ε, δεν γίνεται να λείψει “Η Αθηναία”! Θα την τιμήσει όπως της πρέπει, ο Τούντας, με ένα επτάσημο που και καλαματιανό θα μπορούσε να χορευτεί (No 14).

Και η Συμρινωπούλα, την ξεχάσαμε; Όχι βέβαια, αλλά ήδη υπάρχει τέτοιος τίτλος. Νέα Συμρινωπούλα, λοιπόν, κατά την γνωστή τακτική όπου, όταν ένας τίτλος φέρει επιτυχία, σύντομα θα επαναληφθεί με το πρόθεμα Νέα. “Νέα Συμρινωπούλα”, λοιπόν. Με τον Βιδάλη. Και με μία καινοτομία, ίσως παγκόσμια, εγώ πάντως δεν την έχω ξανακούσει. Ξεκινάει με την κλασική ακολουθία: οργανική εισαγωγή, πρώτο κουπλέ, ρεφρέν. Δεν ακολουθεί το δεύτερο κουπλέ. Επαναλαμβάνεται το

ρεφρέν, καινούργια, διαφορετική και σύντομη εισαγωγή και δεύτερο, καινούργιο ρεφρέν, που και αυτό επαναλαμβάνεται, και συνεχίζει μετά με εισαγωγή, δεύτερο κουπλέ κλπ. Ενδιαφέρον ότι στο δεύτερο κουπλέ κυριαρχεί το Αμάν, γιάλα, κουβαλώντας φυσικά μνήμες από την αλεξανδρινή περίοδο του συνθέτη. Είπαμε, όλα τα μουσικά είδη τα παίζουμε ή, ο καλός μύλος όλα τ' αλέθει (No 15).

Φυσικά, ούτε η Προσφυγοπούλα θα μπορούσε να λείπει από τα κορίτσια που τίμησε ο Τούντας. Έτσι, σκέτη, χωρίς αναφορά ούτε της προέλευσής της από τις χαμένες πατρίδες, ούτε της νέας της τοπικής πατρίδας. *“Προσφυγοπούλα”*, και μένει σε μας που δεν γνωρίσαμε προσφυγιά, να φανταστούμε την πίκρα του πρόσφυγα συνθέτη όταν στους στίχους αναφέρεται η *“έμορφή μας Σμύρνη”* και ο στιχουργός (μάλλον ο ίδιος ο Τούντας είναι) τολμάει να ονειρευτεί τη στιγμή που θα πάψουν τα κλάματα και *“θα 'ρθει η ώρα να πάμε με χαρά, στην όμορφή μας χώρα”*. Χώρα, όχι πόλη... Βιδάλης - Βαλέρης 1927 (No 16).

Και τώρα, ας ακούσουμε τη φωνή μιας τραγουδίστριας που δεν έγινε αρκετά γνωστή στους φίλους του Σμυρναϊκού, αφού ο Τούντας προτίμησε να της δώσει να τραγουδήσει τραγούδια σχεδόν αποκλειστικά σε δυτικό ύφος. Αλλά και τα λίγα σμυρναϊκού ύφους κομμάτια που τραγούδησε η Ισμήνη Διατσέντε (ή Διατσίντου) καταφέρνει να τα κάνει να θυμίζουν ευρωπαϊκό ελαφρό τραγούδι: *“Ζηλιάρικο”* (No 17). Η Ισμήνη Διατσέντε μπορεί να είναι σχετικά άγνωστη. Το όνομά της όμως, μόνο ή μαζί με κάποιο άλλο, αναφέρεται σε τουλάχιστον 42 ετικέτες δίσκων. Από αυτές, οι 28 είναι δημιουργίες του Τούντα. Καθόλου ευκαταφρόνητα, ούτε το πρώτο ούτε το δεύτερο νούμερο.

Και τώρα ένα εύθυμο τραγουδάκι που σχολιάζει, αν θέλετε, τη μεγάλη μόδα που είχε καταλάβει και την Αθήνα του μεσοπολέμου, εκτός ολόκληρης της Ευρώπης και φυσικά της Αμερικής, με τη λεγόμενη *“χαβάγια”* κιθάρα. Η κιθάρα αυτή παίζεται με κάποια ιδιαίτερη τεχνική, όπου το αριστερό χέρι μετακινεί ένα μεταλλικό κύλινδρο γλιστρώντας τον κατά μήκος των χορδών, που βέβαια είναι κατάλληλα κουρδισμένες ώστε να βγαίνει αρμονικό αποτέλεσμα κατά το κάθετο παίξιμο. *“Η μοντέρνα χήρα”*, με την Ισμήνη Διατσέντε, 1932 (No 18). Να σχολιάσουμε εδώ και κάτι που δεν έχει βέβαια άμεση σχέση με το θέμα μας, έχει όμως ενδιαφέρον: είναι εντυπωσιακά μεγάλος ο αριθμός των τραγουδιών του μεσοπολέμου που έχουν θέμα τις νεαρές *“εύθυμες χήρες”* όχι της Αυστρίας του 19ου αιώνα, αλλά της Αθήνας μετά τους βαλκανικούς πολέμους, τον πρώτο παγκόσμιο και τον εθνικό διχασμό καθώς και την καταστροφική Μικρασιατική Εκστρατεία. Άτυχα βέβαια τα νέα κορί-

τσια που οι άνδρες τους δεν γύρισαν ποτέ σπίτι μετά το μέτωπο, αλλά η δίψα για ζωή ήταν και τότε πολύ δυνατή...

Και ένα ακόμα ταγκό, τραγουδισμένο από το ντουέτο Δ. Ευστρατίου – Δημ. Φιλιππόπουλος. Τίτλος: “*Το λάγνο σου φιλί*” (No 19). Προσέξτε το τελείωμα: Κλασικό τελείωμα ταγκό ευρωπαϊκού μεσοπολέμου.

Και ένα αλέγκρο κομματάκι, που άνετα θα μπορούσε να χορευτεί ως τσάρλεστον, ειδικά αν εκμεταλλευτούμε τους “ανάποδους” τονισμούς του ρυθμού σε κάποια περάσματα. Ο τίτλος και πάλι παραπέμπει στην Αλεξανδρινή περίοδο του Τούντα: “*Φελάχα*”, αλλά το τσάρλεστον, τσάρλεστον. Με το ντουέτο Ευθυμιάδου / Δημ. Φιλιππόπουλος (No 20).

Και ακόμα ένα τσάρλεστον, και ας είναι ελάχιστα αργότερο το τέμπο: Ο Τίτος Βαλέρης, με δεύτερη φωνή τον γνώριμό μας, πλέον, Γιώργο Βιδάλη στο κομμάτι “*Μαριώ μου*” (No 21).

Αυτά λοιπόν ήταν τα κομμάτια του Τούντα τα γραμμένα σε ύφος ευρωπαϊκό. Δεν είναι πολλά: από τις 400 και πλέον εγγραφές τραγουδιών του σε δίσκους (μαζί με τις δεύτερες εκτελέσεις) τα καθαρά ευρωπαϊκού ύφους δεν ξεπερνάνε τα 20 περίπου. Η μέχρι σήμερα έρευνα δεν έχει καταφέρει να καθορίσει έναν ακριβή αριθμό. Σε αυτήν εδώ την εκδήλωση ακούσαμε, έστω αποσπασματικά, 18 τραγούδια. Υπάρχουν όμως πιθανότατα και άλλα, που κάποιοι συλλέκτες τα κρατάνε κλεισμένα στα ντουλάπια τους, για τους λόγους που εκείνοι μεν γνωρίζουν, εγώ δε, δεν θα ήθελα να χαρακτηρίσω. Πρέπει εδώ όμως να ευχαριστήσω τον παλαιό συμμαθητή και πολύ καλό φίλο Παναγιώτη Κουνάδη, που με βοήθησε πάρα πολύ ψάχνοντας στους καταλόγους του και ηχογραφώντας ο ίδιος, για σάς, όσα κομμάτια βρίσκονται στη συλλογή του και δεν μπόρεσα να τα εντοπίσω στο διαδίκτυο. Του αξίζει, ως μοναδική του αμοιβή, ένα θερμό χειροκρότημα.

Και τελειώνοντας, ας ακούσουμε για λίγο τη ... Μίς Οντεόν, που ήρθε, λέει, από το Βερολίνο για να γνωρίσει τις μεγάλες επιτυχίες του κυρίου Τούντα. Πρόκειται για το μοναδικό, στην ελληνική δισκογραφία, διαφημιστικό ηχογραφημένο κομμάτι. Σημειώνουμε ότι από τα εννέα κομμάτια που περιλαμβάνονται, τα τέσσερα είναι ευρωπαϊκού ύφους (“*Συλλογή Τούντα*”, No 22).

*Η αρίθμηση αυτή αναφέρεται στα ηχητικά παραδείγματα που ακούστηκαν κατά τη διάλεξη. Τα στοιχεία των κομματιών παρατίθενται στο τέλος του κειμένου.

Τα τραγούδια που ακούστηκαν

- No. 1: Πασαλιμανιώτισσα, Μαρίκα Πολίτισσα (Odeon GA 1460, 1929)
<<https://www.youtube.com/watch?v=4LmUs1cXVm4>>
- No. 2: Για δυό ματάκια, Νίκος Γύζης / Τότης Στεφανίδης / Ρένος Τάλμας (HMV AO 2479)
<<https://www.youtube.com/watch?v=9oxiVbkCabc>>
- No. 3: Παράπονο ερωτευμένου, Νίκος Γούναρης / Τότης Στεφανίδης / Ρένος Τάλμας (Columbia DG 6324)
- No. 4: Φαληριώτισσα, Τίτος Βαλέρης / Γιώργος Βιδάλης (Odeon GA 1196)
<<https://www.youtube.com/watch?v=sVh1ru7M-bs>>
- No. 5: Τα ζουμπουλένια μάτια σου, Γιώργος Βιδάλης (Odeon GA 1303)
<https://www.youtube.com/watch?v=47GV7vUm_Fo>
- No. 6: Αρχοντοπούλα μου, Τίτος Βαλέρης / Γιώργος Βιδάλης (Odeon GA 1181)
<<https://www.youtube.com/watch?v=EncN1hLqqT8>>
- No. 7: Το Μαριανθάκι, Ρίτα Αμπατζή (HMV AO 2129)
<<https://www.youtube.com/watch?v=EiBXnaTD49s>>
- No. 8: Το τρελοκόριτσο, Βαλέρης / Βιδάλης (Odeon GA 1219)
- No. 9: Σουζάνα κράτησε μυαλό, Ρόζα (Columbia DG 6544)
<<https://www.youtube.com/watch?v=sMzueMQrt18>>
- No. 10: Έλα σκερτσόζα μου, Βιδάλης (Odeon GA 1178)
- No. 11: Μπεκρής, Βιδάλης / Ξηρέλλης (Odeon GA 1298)*
- No. 12: Η αρραβωνιασμένη, Πωλ Γαδ (HMV AO 264)*
- No. 13: Δακτυλογράφος, Βιδάλης / Ξηρέλλης (Odeon GA 1408)*
- No. 14: Η Αθηναία, χορωδία (Polydor V 45120)*
- No. 15: Νέα Συμυριωπούλα, Βιδάλης (Odeon GA 1195)
- No. 16: Προσφυγοπούλα, Βαλέρης / Βιδάλης (Odeon GA 1196)
<<http://www.youtube.com/watch?v=8FzgN0xERXE>>

No. 17: Ζηλιάρικο, Ισμ. Διατσίντου (Odeon GA 1256)

No. 18: Μοντέρνα χήρα, Ισμήνη Διατσίντου (Odeon GA 1622)
<<https://www.youtube.com/watch?v=mc1FnOxqQVc>>

No. 19: Το λάγνο σου φιλί, Δ. Ευστρατίου / Δημ. Φιλιππόπουλος,
(Columbia DG 6025)*

No. 20: Φελλάχα, Χρ. Ευθυμιάδου / Δημ. Φιλ., (Columbia DG 6025)*
<<https://www.youtube.com/watch?v=blegx0Q7AOA>>

No. 21: Μαριώ μου, Τίτος Βαλέρης / Γιώργος Βιδάλης
(Odeon GA 1219)

No. 22: Συλλογή Τούντα (απάνθισμα), (Odeon GA 1543)
<<https://www.youtube.com/watch?v=trMm-cQsv3Q>>

(Δισκογραφικά στοιχεία από “Δ. Μανιάτη, Η εκ περάτων δισκογραφία γραμμοφώνου, ηλεκτρονική έκδοση www.rebetiko.gr). Για όσα από τα κομμάτια υπάρχει αυτή τη στιγμή δυνατότητα να ακουστούν από το YouTube, παρατίθεται και ο σχετικός σύνδεσμος.

(τα κομμάτια με αστερίσκο (*) προέρχονται από το προσωπικό αρχείο του Π. Κουνάδη, τον οποίο και ευχαριστώ ιδιαίτερα για την ευγενική παραχώρηση)

Βιβλιογραφία:

- * Παναγιώτη Κουνάδη, *“Εις ανάμνησιν Στιγμών Ελκυστικών”*, κείμενα γύρω απ’ το Ρεμπέτικο, τόμοι Α’ και Β’, Κατάρτι, Αθήνα 2003.
- * Γεωργίου Παπάζογλου, *“Τα χαΐρια μας εδώ”*, Ονειράτα της άκαυτης και της καμμένης Σμύρνης, Αγγέλα Παπάζογλου, Εκδόσεις Επτάλοφος Ταμείον Θράκης, Διεθνής Ακαδημία Πολιτισμού και Επικοινωνίας, 2003.
- * Σκόρπιες αδημοσίευτες σημειώσεις του συγγραφέα.

Επιμέλεια Ελληνικού και Αγγλικού κειμένου Νίκος Α. Πολίτης

Μία συνοπτική παρουσίαση των «Αποτυπωμάτων του ρεμπέτικου τραγουδιού στις γειτονιές του Πειραιά»

Θανάσης Βλάχος

Ο τίτλος αφορά σε μια προσπάθεια να ανιχνευθούν τα αποτυπώματα που άφησαν οι ρεμπέτες και η μουσική τους στις γειτονιές του Πειραιά.

Ο Πειραιάς δεν είναι ένα απλό λιμάνι. Είναι ένα σημαντικό πέρασμα, που συνεχώς μεταβάλλεται αφομοιώνοντας όλα τα στοιχεία των αλλαγών και των ανακατατάξεων που συντελούνται στο χώρο του.

Στον ευρύτερο λοιπόν χώρο του, άφησαν και οι ρεμπέτες με το «κίνημα» της μουσικής τους τα αποτυπώματά τους. Ακούγοντας τη μουσική τους, αρχίζει κανείς βαθμιαία να αναζητά μια ξενάγηση σε περιοχές και καταστάσεις, στις οποίες γίνεται αναφορά, με οδηγό τα ίδια τους τα τραγούδια, τα οποία εκτός των άλλων έχουν το καθένα και την δική του τοπογραφία και ιστορία.

Από αυτό το λιμάνι σαλπάρισαν τα πρώτα «Πειραιώτικα ρεμπέτικα», που σιγά-σιγά πλήθαιναν και δημιούργησαν ένα δυνατό μουσικό ρεύμα, το οποίο βοήθησε να φουντώσει ένας λαϊκός πολιτισμός. Μια γνήσια λαϊκή δημιουργία η οποία προήλθε από τη σύντηξη της Εκκλησιαστικής Βυζαντινής Μουσικής, του πολυσυλλεκτικού σμυρναϊκού μινόρε και των μοναχικών μουρμούρικων του πειραιώτικου περιθωρίου.

Η κοινωνική αδικία, η φτώχεια, η αρρώστια, η προσφυγιά, η περιπέτεια, ο έρωτας, αποτελούν τη βιωματική εμπειρία των δημιουργών του «ρεμπέτικου μουσικού κινήματος».

Στη μουσική διαδρομή του, αλλού περισσότερο κι' αλλού λιγότερο, το ρεμπέτικο τραγούδι απαθανάτισε περιοχές του Πειραιά όπως τη Δραπετσώνα (Κρεμμυδαρού, Βούρλα, Μάντρα Σαραντόπουλου), το Λιμάνι (Πλατεία Καραϊσκάκη, Λεμονάδικα, Τρούμπα, Υδραϊκά, Ξαβέρι), το Χατζηκυριάκειο, τον Άγιο Νείλο, την Πειραιϊκή, τη Φρεαττύδα, το Πασαλιμάνι, την Καστέλα, το Τουρκολίμανο, το Φάληρο, τα Καμίνια, την Κοκκινιά, κ.α.

Ας ξεναγηθούμε λοιπόν στις περιοχές που αναφέρουν τόσο παραστατικά και με πολλή αγάπη όλοι αυτοί οι γνωστοί αλλά και οι άγνωστοι λαϊκοί καλλιτέχνες.

Βασικό κομβικό σημείο του Πειραιά είναι το λιμάνι του. Αποτελείται από το κεντρικό λιμάνι ή Κάνθαρο, όπως λεγόταν μέχρι και πρόσφατα, λόγω του σχήματός του, που θυμίζει το αρχαίο δοχείο «κάνθαρο». Έτσι το αναφέρει και ο Μάρκος Βαμβακάρης στο βιβλίο του.

Στην είσοδο του λιμανιού υπάρχει ο προλιμήν, ή λιμήν Λέοντος, λόγω του αγάλματος του Λέοντος που υπήρχε και εκλάπη από τους Ενετούς. Αριστερά όπως βλέπουμε στο σχεδιάγραμμα είναι ο μόλος Θεμιστοκλέους και δεξιά ο μόλος Κράκαρη.

Σ' αυτήν την πλευρά είναι και ο λιμήν Αλών που για ένα διάστημα ονομαζόταν από πολλούς Ζέα, μάλλον επειδή σ' ένα κρηπίδωμά του γινόταν φορτοεκφόρτωση σιτηρών και επομένως και του σιτηρού ζέα. Υπήρχε άλλωστε και τελωνείο στην περιοχή, το τελωνείο Ζέας. Μετά το 1961 η ονομασία αυτή (Ζέα) αποδόθηκε στο Πασαλιμάνι. Στα ρεμπέτικα λοιπόν τραγούδια η ονομασία Ζέα αναφέρεται στον λιμένα Αλών.

Στο σχεδιάγραμμά μας αξιοσημείωτος είναι ο Όρμος της Δραπετσώνας ή Φωρών, (ο φώρ – του φωρός είναι ο κλέφτης που φέρει μαζί του το κλοπιμαίο, παράγωγο του είναι το επ' αυτοφώρω). Εκεί ξεφόρ-

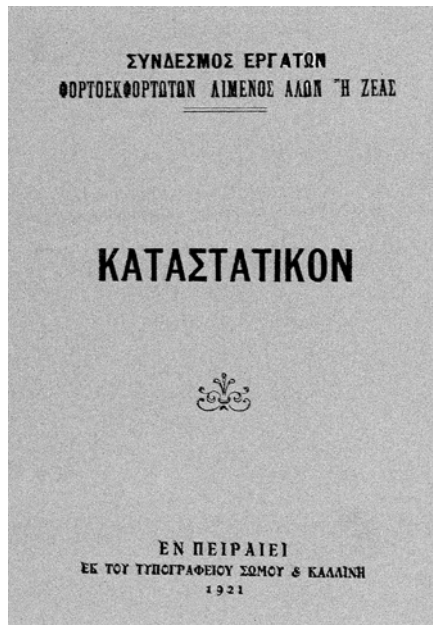

Το άγαλμα του Λέοντος
Statue of Leon

τωναν τα καΐκια και οι ψαρόβαρκες και ήταν στέκι λαθρεμπορίου και παρανομίας. Στο σημείο αυτό είναι και ο όρμος των σφαγείων με τα σφαγεία του Πειραιά, στα οποία δούλεψε για ένα διάστημα ο Μάρκος Βαμβακάρης.

Σημαντική θέση έχει και η θρυλική Δραπετσώνα, το λίκνο του ρεμπέτικου. Αρχίζουμε από τη Μάντρα του Σαραντόπουλου, όπου πρωτοεμφανίστηκε η Τετράδα του Πειραιά: Βαμβακάρης, Δελιάς, Παγιουμτζής και Μπάτης. Το 1934, μια ιστορική στιγμή για το ρεμπέτικο, η Δραπετσώνα βγάζει την ξακουστή τετράδα. Πιο πάνω βρισκόταν η Μάντρα των Βούρλων με τους οίκους ανοχής. Το όνομά της το πήρε από την ομώνυμη περιοχή στην οποία βρισκόταν (με λιμνάζοντα νερά και βούρλα). Ο Ανέστης Δελιάς, ένα από τα ταλαντούχα μέλη της γνωστής τετράδος σχετίστηκε με μια κοπέλα που δούλευε εκεί, τη Σκουλαρικού. Εθίστηκαν και οι δύο στα ναρκωτικά με αποτέλεσμα ο Δελιάς, κατά τη διάρκεια της κατοχής, να έχει τραγικό τέλος.

Στη Δραπετσώνα για ένα διάστημα δούλεψε και «δίδαξε» ο μεγάλος μουσικός και δεξιτέχνης Γιάννης Εϊτζιρίδης ή πιό γνωστός ως Γιό-

Καταστατικό του συνδέσμου φορτοεκφορτωτών Λιμένος Αλών ή Ζέας
Statutes of sea port workers Alon or Zeas

βάν Τσαούς. Δυστυχώς, αυτός και η γυναίκα του η Αικατερίνη Καραγιώργη – Χουρμούζη, η οποία ήταν και στιχουργός πολλών τραγουδιών του, υπήρξαν θύματα τροφικής δηλητηρίασης στα δύσκολα χρόνια της Κατοχής.

Ο Μάρκος Βαμβακάρης με τον άμεσο και γλαφυρό του τρόπο περιγράφει τα σκληρά χρόνια της νιότης του όταν δούλευε φορτοεκφορτωτής στο λιμάνι. Μια μέρα καθώς μετέφερε ένα φορτίο, όταν είδε ξαφνικά το τραμ να έρχεται, ζαλίστηκε, φοβήθηκε και του έπεσε το φορτίο πάνω στις γραμμές. Αναφέρει χαρακτηριστικά :

«... με βοηθήσανε τέλος πάντων οι άνθρωποι και με χίλια ζόρια το ξαναφορτώθηκα και το πήγα μέσα στην αποθήκη. Και μόλις το λοιπόν το βάλαμε χάμω, δε γύρισα πάλι στη μαούνα που ξεφορτώναμε. Σηκώθηκα κι ανέβηκα πάνω σε μια στοίβα από σακιά ζάχαρης, αλεύρια, ρύζια, μοναχός μου κι έκλαιγα σαν μωρό παιδί. Φοβήθηκα, κουράστηκα, εσκέφτηκα και λέω : Παναγιά μου, Χριστέ μου, άραγες αυτή θα είναι η δουλειά μου εμένανε;»

Άλλος μουσικός της ξακουστής Τετράδας, ο Γιώργος Μπάτης, είναι ένας από τους πρώτους σημαντικούς συντελεστές του ρεμπέτικου. Είχε μεγάλη αγάπη για τη μουσική και διατηρούσε σημαντική συλλογή μουσικών οργάνων. Πέθανε το 1967 και θάφτηκε αγκαλιά με τον αγαπημένο του μπαγλαμά, όπως ο ίδιος είχε ζητήσει

Συνεχίζοντας βόρια, συναντάμε την Κοκκινιά. Εδώ αναστήθηκαν οι χαμένες πατρίδες. Πρωτοστάτησε και μάτωσε με τρόπο τραγικό στα γεγονότα της Κατοχής, όπου προασπίστηκε την ελευθερία ενάντια στις Γερμανικές δυνάμεις κατοχής.

Πρέπει να γνωρίζουμε ότι πρωταρχική θέση στην προσφυγική Κοκκινιά κατείχε η μουσική, γιατί όπως είναι γνωστό, οι Σμυρνιοί έφεραν μαζί τους όλη τη μουσική τους παράδοση. Πολλοί μεγάλοι δημιουργοί και ερμηνευτές έμειναν εκεί και δούλεψαν.

Κατευθυνόμενοι προς τη νότια μεριά του λιμανιού, συναντάμε την πλατεία Καραϊσκάκη, με το ομώνυμο άγαλμα, καθώς και τα Λεμονάδικα, χώρο φορτοεκφόρτωσης οπωρολαχανικών. Ο ηρωικός συνθέτης και τραγουδιστής Βαγγέλης Παπάζογλου, τραγούδησε την περιοχή με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Στο τραγούδι του «τα Λεμονάδικα», όλο το νόημα βρίσκεται στην τελευταία στροφή «δεν μας τρομάζει ο θάνατος, φοβόμαστε την πείνα». Η πείνα ήταν ένας από τους χειρότερους εφιάλτες του ανθρώπου. Κατά τη διάρκεια της κατοχής, πέθανε από πείνα πλήθος κόσμου, όπως και ο ίδιος ο Παπάζογλου αλλά και άλλοι ρεμπέτες.

Τα Λεμονάδικα
Τα Lemonadika

Το παλιό Δημαρχείο με το ρολόι
The old Town Hall and the clock

Μια πρόσθετη δοκιμασία υπέστησαν οι Πειραιώτες, από έναν αδικαιολόγητο βομβαρδισμό στις 11 Ιανουαρίου του 1944, από τους συμμάχους (Εγγλέζους και Αμερικανούς), με 5.500 νεκρούς άμαχους Έλληνες, μεταξύ των οποίων εκατοντάδες μαθητές και μαθήτριες και μόνο 8 γερμανούς στρατιώτες !!! Με αφορμή αυτό το γεγονός, ο Μιχάλης Γενίτσαρης συνθέτει την «Επιδρομή στον Πειραιά».

Στη συνέχεια της διαδρομής συναντάμε το παλαιό Δημαρχείο με το ρολόι, που απετέλεσαν για πολλές δεκαετίες το έμβλημα της πόλης. Απέναντι βρίσκεται η παλαιά είσοδος της αγοράς και πιο πάνω η Αγία Τριάδα, η οποία καταστράφηκε στον βομβαρδισμό. Το δε ρολόι ενώ διεσώθη τότε, γκρεμίστηκε μετέπειτα από Πειραιώτη Δήμαρχο.

Βαδίζοντας στην ακτή Μιαούλη διακρίνουμε τον Άγιο Σπυρίδωνα και στο πλάι του το μικρό δρόμο του Αγίου Σπυρίδωνος, που λεγόταν και «γιαχνί σοκάκι», από τις μυρωδιές των μικρών μαγειρειών που είχαν ανοίξει οι πρόσφυγες και προσέφεραν πολιτικές συνταγές. Πιο πέρα, στο βάθος, η περιοχή της Τρούμπας.

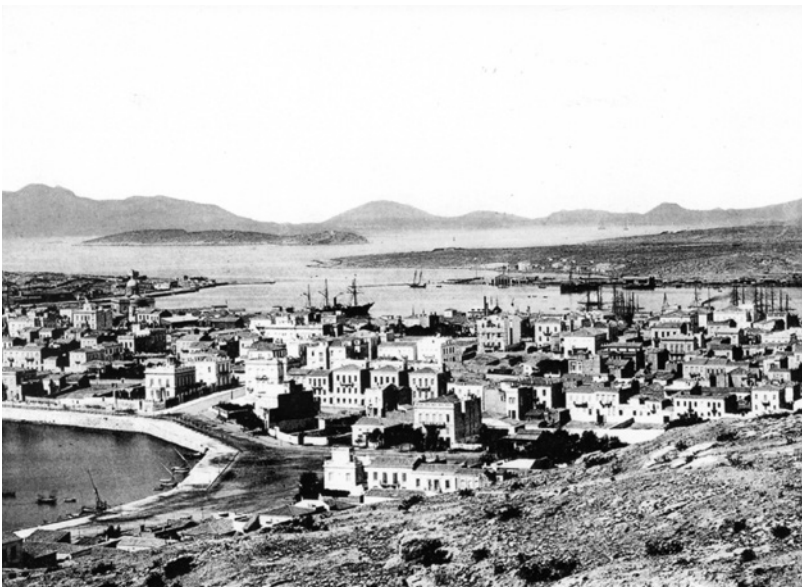
Στη Τρούμπα έδρασαν και δύο από τους μεγαλύτερους νταήδες του Πειραιά : Ο Σκριβάνος και ο Νίκος Μάθεσης ή Τρελάκιας. Ο δεύτερος είχε ταλέντο στο σχέδιο και στην στιχουργία. Έγραψε στίχους σε αρκετά τραγούδια.

Το Γιαχνί σοκάκι
Stew alley

Νίκος Μάθησης
Nickos Mathesis

Το Πασαλιμάνι
Passalimani

Συνεχίζοντας, συναντάμε τον Άγιο Νικόλαο, τα Υδραίικα, το Ξαβέρι, το Χατζηκυριάκειο και τον Άγιο Νείλο. Εδώ κυριαρχεί άλλη μία από τις μεγαλύτερες μορφές του ρεμπέτικου, ένας μύθος πλέον, ο Δημήτρης Γκόγκος ή Μπαγιαντέρας. Ένας εξαιρετος μουσικός που αντιμετώπισε με αξιοπρέπεια τα προβλήματα της υγείας του και υπηρέτησε με συνέπεια και ήθος τα πιστεύω του. Τα τραγούδια του είναι από τα πιο αγαπημένα. Παρ' όλο που είχε τελειώσει Σχολαρχείο, γεγονός σπάνιο για ένα μουσικό του ρεμπέτικου εκείνη την περίοδο, πίστευε ότι το βασικό είναι να έχει κανείς κοινωνική καλλιέργεια.

Χωρίς αμφιβολία, σ' αυτή μας την παρουσίαση, έχουμε να κάνουμε με πολύ μεγάλα μουσικά μεγέθη, όχι μόνο ως προς την τέχνη τους, αλλά και ως προς την στάση ζωής που κράτησαν σε καταστάσεις πολύ δύσκολες, μερικές φορές τραγικές. Ο Μπαγιαντέρας αποτελεί ένα πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα.

Συνεχίζοντας τον γύρο της Πειραιϊκής Χερσονήσου συναντάμε την Καλλίπολη, την Φρεαττύδα και στη συνέχεια το Πασαλιμάνι, για το οποίο έχουν γραφτεί πολλά τραγούδια. Από το 1961 ονομάζεται και Ζέα, ονομασία που θεωρείται ότι είχε στην αρχαιότητα. Χαρακτηριστικό το ρολόι του, γνωστό ως αυγό, λόγω της μικρής ωοειδούς πλατείας στην οποία βρίσκεται.

Λίγο μετά τη στροφή της Πλατείας Αλεξάνδρας αρχίζει η Καστέλα, με το γνωστό Νησάκι (του Κουμουνδούρου ή Σταλίδα) και την πλαζ Βοτσαλάκια.

Καστέλα - Το νησάκι
Kastella - The island

Εδώ βρισκόταν και το κέντρο «η Σπηλιά του Παρασκευά», όπου εμφανιζόταν, για ένα διάστημα ο Μανώλης Χιώτης. Τα καλοκαιρινά βράδια, εκτός από τους θαμώνες του κέντρου, έρχονταν από τη μεριά της θάλασσας πολλοί με βάρκες για να απολαύσουν την εκπληκτική μουσική. Όταν ο Αριστοτέλης Ωνάσης και η Μαρία Κάλλας έφεραν τους προσκαλεσμένους τους πρίγκηπα Ρενιέ και Γκρέης Κέλλυ να ακούσουν τον Χιώτη, η Γκρέης Κέλλυ τον ρώτησε, μέσω της Μαρίας Κάλλας που έκανε τη διερμηνέα, σε τι διαφέρει το μπουζούκι του από τις ηλεκτρικές κιθάρες των Μπητλς, ο Χιώτης έδωσε βέβαια απάντηση αντάξια της μεγάλης του αξίας : «Κυρία Κάλλας, παρακαλώ εξηγήστε στην πριγκίπισσα ότι οι χορδές της ηλεκτρικής κιθάρας δονούνται από την πρίζα και οι χορδές του μπουζουκιού κατευθείαν από την καρδιά».

Στο τέλος της διαδρομής μας συναντάμε το Τουρκολίμανο (Μικρολίμανο από το 1961) και το Νέο Φάληρο.

Κλείνοντας την πολύ συνοπτική αυτή παρουσίαση, θα πρέπει να τονίσουμε τον σημαντικό ρόλο που κατέχουν στη διάδοση και καθιέρωση των ρεμπέτικων τραγουδιών και οι αφανείς μουσικοί, που έπαιζαν και τραγουδούσαν στις γειτονιές του Πειραιά στις αυλές, στα σοκάκια και στα κουτούκια.

Επιμέλεια Ελληνικού και Αγγλικού κειμένου Κατερίνα Βλάχου

Τουρκολίμανο (Μικρολίμανο)
Tourkolimano (Mikrolimano)

**Οι συμμετέχοντες στο 6^ο σεμινάριο για το
ρεμπέτικο στην Σκύρο 2014**

6th rebetiko seminar participants Skyros 2014

Σπύρος Γκούμας / Spiros Goumas
+306948831401
info@spiroskoumas.gr

Γιώργος Μακρής / Giorgios Makris
+306972335227
makres@otenet.gr

Νίκος Πολίτης / Nikos Politis
6944565878
nikapol2709@gmail.com

Cengiz Onural
+905322440757
cengizonural2@gmail.com

Birol Yayla
+905422572331
birolyayla@yansimalar.com

Sertac Isik
+905057373277
sertacisik@gmail.com

Ali Fuat Aydin
6984294695
alifuataydin@gmail.com

Yaara Harel
0522241638
yaarahewitt@gmail.com

A. Selim Koysak
+905334262476
selimkoysak@gmail.com

Ήβη Ντερμαντζή / Ivi Dermanci
00905325989453
ividermanci@gmail.com

Λευτέρης Μαϊρόπουλος / Leuteris Mairououlos
6932241202
mairoleft@yahoo.gr

Berk Caglayan
+905323210183
aliberkcaglayan@hotmail.com

Ευάγγελος Βελέντζας / Evangelos Veletzas
6938888671
vangvel@gmail.com

Ιωάννης Δεληγιαννάκης / Ioannis Deligiannakis
6937433774
ideligia@cc.uoi.gr

Χρήστος Δαϊκόπουλος / Christos Daikopoulos
6972574872
cdaikop@hotmail.com

Σωτήρης Ηλιόπουλος / Sotiris Iliopoulos
6977331708
siliopoulos@gmail.com

Χρήστος Παναγιωτακόπουλος / Chistos Panagiotakopoulos
6981684282
chrispanag@gmail.com

Δημήτρης Θεοφιλάκος / Dimitris Theofilakos
6944415975
theofilakosdim@gmail.com

Βασίλης Τσιολάκης / Vasilis Tsiolakis
6983874745
vtsiolakis@yahoo.gr

Νίκος Καρούτζος / Nikos Karoutzos
6977202588
nickaroutzos@gmail.com

Ελισάβετ Ράπτη / Elisavet Rapti
6983647176
lisacrew00@gmail.com

Δημήτρης Γκούμας / Dimitris Goumas
6948831401
info@spiroskoumas.gr

Βαγγέλης Βογιατζής / Vagelis Vogiatzis
6983504274
vagelis_skyros@yahoo.gr

Ισίδωρος Πάτερος / Isidoros Pateros
6972210019
isidoros@live.com

Γιώργος Χαρατσής / Giorgos Charatsis
6938721239
g.charatsis@gmail.com

Κωνσταντίνος Τρυφονόπουλος / Konstantinos Trifonopoulos
6946272858
k.trifonopoulos@gmail.com

Φωτεινή Καράμπαμπα / Photini Karababa
6972072092
fotinikarababa@gmail.com

Introduction

6th Seminar-Meeting on Rebetiko song “The rebetiko song, as one of the main component of our urban folk culture” Museum Manos and Anastasia Faltaits Skyros 13 – 20 July, 2014

Dear friends

During July 13-20, 2014 the 6th Seminar-meeting based on rebetiko song was held in Skyros island at the “Manos and Anastasia Faltaits” Folklore Museum.

The seminar-meeting, together with the parallel and open to the public events is an institution, which exceeds the limits of the Greek territory. Its range reaches Sweden, Belgium, Luxembourg, Turkey, Cyprus, Finland, England, etc.

Moreover has demonstrated the need to preserve and display the rebetiko song, as one of the main component of our urban folklore music.

The minutes you have in your hands consist of the presentations and events that took place during the seminar.

We continue together with our friends the musical journey, in spite of the wild times having compassed our love for folk song and the famous and anonymous contributors, who helped for the creation of this popular music.

I would like to thank all those who with love and enthusiasm contributed to the realization of the seminar, namely:

The friend, musician and teacher **Spyros Goumas** for his multifaceted contribution all these years in our common effort.

- * **Nikos Politis** for the unstinting help of as researcher and musician all these years, which associated with the musical tradition.
- * **Anastasia Faltaits** that continues to be a tireless guardian of folk traditional values offering tirelessly her help for the maintenance and production of the cultural value.

- * **The people of the Cultural Center of Skyros** and especially **Mrs. Helen Koukovinou** for the help they provided us.
- * **Mr. Stamatis Ftoulis** and **“Skyros Shipping Company”** for the significant discount that provided to the participants of the seminar in order to facilitate their movement Skyros citizens who support our efforts
- * The members of the ensemble **“Parapetamenoι-neglected ones”** Photini Karababa, Costas Tryfonopoulos, George Haratsis and the musician friends Rena Strouliou, Sophia Kontaratou and Isidoros Pateros
- * **Our good friends Thanassis and Rika Vlachos, Konstandatou Lea, Chris and Gogo Kerere, Michael, Valia and Maro Kaloskampι**, who all these years are for us a diverse source of support for our events, with their continuous presence in our the events.

a great thank to all

Responsible for the organisation

George Makris

A not so widespread perspective of Panos Toundas: The “European style” recordings.

Nikos A. Politis

Panagiotis Toundas was born in Smyrna, 1884. Son of a well – off family, he has started learning music as a small child. As a young boy he joined the famous “Smyrناiki Estudiantina” or “The Sideris Estudiantina” or, as known in the whole city, “Ta Politakia”, since the two founders of the band, Vassilios Sideris and Aristidis Peristeris had come from Istanbul*. The designation “Estudiantina”, which means “a group of students” in Spanish, refers to a happening that has been very notable in 1878, when a group of spanish students with guitars appealingly surprised the Parisians during carnaval in the streets of Paris. Actually, the word has ended up meaning “a small band of plucked stringed instruments”. The Smyrناiki Estudiantina was the mostly well known popular band in Smyrna and had enjoyed being invited in 1906 to play in the royal palace in London, before two emperors: the king of England, who was celebrating his coronation and the Kaiser Willelhm of Germany as his guest.

Toundas, as many musicians of his times, has got to know all of the eastern Mediterranean: he quickly abandoned the famous Smyrناiki Estudiantina to settle and work as a musician in Alexandria of Egypt and performed, as it seems, many tours. In 1919 however, he returns to Smyrna and takes again his place in the band, now with Spyros Peristeris as the leader, from the death of his father Aristidis onwards. Always vivid and active, he writes many pieces for the band and most probably records for the european companies that conduct sound recordings systematically in Istanbul and Smyrna. After the catastrophe, of course, he also ends up in Athens in 1923. He continues acting as a musician, getting very active mainly in discography but also as a practicing musician, mandolinist at various Athenian music halls.

Pretty soon though, in 1924, he takes up the art direction of the german ODEON in Athens and abandons playing in music halls, but not the song making. He works in this leading position for more than six years to take up, when asked for in 1931, the direction of the competitor Columbia, a company that had already in operation a music record

factory in Athens. His duties included selection of suitable pieces and interpreters, arrangement and direction of the orchestra as well as the overall supervision of recording sessions. There was no way that a song got recorded, whether his creation or a colleague's, and Toundas would not be present during recording.

It would be of interest, at this point, to listen to a recording where Toundas' voice has also been recorded, congratulating the singer. It is the recording of the song "Pasalimaniotissa" with Marika Franzeskopoulou, an ODEON record of 1929. We will only listen to the end of the recording, superbly performed by Marika Politissa, to me by far the best female performer of Smyrniika songs. Around 2:15 we listen to the last refrain, "Zontochira mou, esy me trellanes", followed by a short instrumental closing phrase. Before the last word "me trellanes" of the refrain is completely spoken out, Toundas attacks with a hearty "Geia sou Marika", realizing that the girl has just completed probably the best of five different recordings of this piece (No. 1)***.

If we see Toundas as a musician, we will realize that, together with Peristeris, he is probably the top composer of songs in the Athenian Smyrniika school. My personal opinion is that Toundas is the last link in the chain of Roman** musicians of the Istanbul palace court, a chain that began to form in the 17th century and broke, violently of course, in the beginning of the 20th. Songs like "Sti Drapetsona", "To koukli tis Kokkinias", "Giati foumaro kokaini", "Pangratiotissa", "Pasalimaniotissa" and so many more, are all typical of the Istanbul tradition, with diatonic and chromatic maqams alternating in the piece, the use of anatolic rhythms like Hindi, a low tempo seven beat rhythm divided 3 2 2, in which Toundas has written very many pieces, and so many other typical characteristics of the maqam tradition of the Istanbul court music, which of course has ad hoc been the strongest expression of oriental music in all of the Ottoman empire.

But all of those musicians were equally versatile in European music, too: Angela Papazoglou narrates of pre – catastrophe Smyrna: *"Smyrni had three halls in which musicians gathered: Tsakiltzibashi was one, also Tepetsi at Tabahana and, on the waterfront, there was the place with "Ta Politakia", called "Melissourgoi" (the honeybee growers) where lots of musicians gathered. In this place, two different orchestras were playing alternatively, one here and the other there. The one was for Greek folk music and Smyrniika, the "Politakia" for the European style. When*

one of them ceased playing, the other one would carry on, just like right and left side cantors in church."

So Toundas became famous for his Smyrniika style songs. He has by far the strongest presence in pre WWII discography, with 407 known entries (Spyros Peristeris follows with 254). But the songs Toundas has written and recorded were not solely of the typical Smyrniika style. His caliber, as well as Peristeris' and of the other big musicians who came to Athens forced out of Smyrna or Istanbul, largely outranks the standards we normally set for today's top rank musicians. Not only did he have a deep knowledge of both the oriental and the western musics in theory as well as in practice. He also had proven, through many hundreds of recordings, his versatility writing in any musical genre: Versatility in *fasil*, the "formal" expression of oriental music of the beginnings of 20th century in the Istanbul urban environment. Versatility in the Smyrniika style as we well know it today, with the familiar fusion of eastern and western elements in songs that coloured and indelibly stamped a whole era, the golden era of Smyrna and Istanbul of the beginning of 20th century. Versatility in Athenian *Cantada* with the Italian style *mandolinatas* and polyphonic choruses. Versatility in the musical theatre, *operetta* or *revue* song genre. Versatility in songs similar to the *Peiraiotiko Rembetiko*, when he realized the big overthrow brought by Markos Vamvakaris and his friends. Versatility in the purely european style, not the familiar *ciftetellis*, *karsilamas*, *zeibekika* or *amanedhes* but *tango*, *fox anglais*, *charleston* and other modern rhythms of the time, of course with matching orchestral arrangements. And of course, versatility also in always picking up the right interpreters, for solo or duett performance, since the standards of the Athenian music scene were notably high and rich in his times.

Before we look with more detail into the european pieces, let us quickly listen to one or two specimens of the songs in "*Cantada*" style. *Gia dyo matakia*, with Renos Talmas, Nikos Gyzis and Totis Stefanidis (No. 2). And one more piece. "A lover's complaint" (No. 3). Toundas recorded very few songs of this style, with *mandolinata* and choir, three of four only.

Let us now listen to the "european style" pieces themselves. I think that in honor to the composer we should take the song "*Faliriotissa*" first. No, Giannis Papaioannou had not appeared yet in the musical scene. Still, Toundas' second wife, an Athenian lady that the composer met after he had been forced out of Smyrna, was born in the suburb of

Faliron and the song got this name to honour her. Titos Valeris – Giorgos Vidalis 1927 (No. 4). The piece was very popular, since it has been recorded first time 1927 (the version we listened to) and again in 1930 with the tenoro Nikos Moraitis, for Columbia, the rival company.

And now, “Ta zouboulenia matia sou”, Your hyacinth eyes (No. 5). Very popular song, it has been recorded in four different performances with Dimitris Arapakis, Andonis Dalghas, Ismini Diatsente and Giorgos Vidalis, whom we listened to.

A tango, now: Archondopoula mou, the nobleman’s daughter with Titos Valeris and Giorgos Vidalis, 1927 (No. 6).

These pieces are all composed and arranged in european style. Still, they don’t cease being Toundas! Let’ s listen again to an instrumental passage of the last song. Let us compare now to “To Marianthaki”, a typical 100 % Smyrnaiko style song (No. 7, 00.30).

Next in row is “Trellokoritso”, the mad girl (No. 8). You may have noticed that, when musical style and arrangement are european, the verses are also adapted accordingly. Here, our mad girl does not sniff up some drug. She does not cause a giangini (turkish for fire) to come up. She does not hang up the clothes from the open – air laundry in a refugee camp like Kaisariani or Podarades (today’s Nea Ionia) but “her hair is cut like a young boy’s” (this remembered me of my mother’s “coupe garcon”, as a young girl of exactly these times), “her cute little hat she keeps under the shoulder”, “your neat dress you keep shortening up”. It is obvious that this female does not run up and down the refugee housing blocks but walks, snob and proud, along Stadiou street or Syntagma square.

Now, a really peculiar piece. Peculiar in its title, to start with: “Souzana, keep your brain in good order!”. According to the verse of the song, Souzana is a low class, working young girl, a laundress. She dreams of wealth and palaces and – here they come, not as a dream but in full reality! So the “sage” society advises Suzana, Suzu as they lovingly call her, to keep her mind and not get mad from all the money, but to rather leave black tie costumes and all luxury. The verses are written by Mino Matsas, despite the name “Giorghos Fotidas” of the Columbia label. And of course, a further surprise is that Toundas chose to give this cute fox piece to Rosa (Eskenazy), who is also said to play the tambourine (No. 9).

Next song: Come on, you coquetish one! Here again, Giorghos Vidalis in his typical style. We should note that Vidalis was also a member

of Smyrnaiki Estudiantina, as shaped in the 30s in Athens, always under Spyros Peristeris (No. 10).

Now a song that could be written for the revue theatre, since its subject is particularly popular in this genre: The drunkard. To me, one of Toundas' masterpieces. First singer is Vidalis with Titos Xirellis in the "role" of the drunkard (No. 11).

And a piece with Paul Gad, a well known singer from the pioneer recordings. He is Leopold Gad from Malta, who had settled down in Istanbul, as recent evidence proves. "The engaged one". Of course it will remind you of the popular "Den se thelo pia", which was recorded in Istanbul in 1910 (No. 12).

The now familiar to us Vidalis – Xirellis duett in yet another song about a girl, one with the new, modern occupation of the typist (No. 13).

Pashalimani girls, Faliron girls, mad girls, noble girls, typist girls, the garden has everything. So the "Girl from Athens" can't just lack. Toundas will honor her properly too, with a seven to the bar tune that could easily be danced as Kalamatiano (No. 14).

How about the Smyrna girl? Have we forgotten her? Certainly not, but such a title already exists. Nea Smyrniopoula, thus, following the habit where when a title brings success, there will soon come a further one, with the "Nea" (new) prefix. With Vidalis. And with a novelty, on a worldwide level perhaps, at least it is unknown to me. It begins with the classical sequence of Intro, first couplet, refrain. Then the second couplet does not come but the refrain is repeated instead, a further small intro and a second refrain. This is repeated, followed now by intro, second couplet etc. It is interesting that in the second refrain, the expression "Aman, yiala" dominates, of course bringing memories from the composer's Alexandria period. We already mentioned that here, all possible musical genres can appear or, in other words, "a good mill grinds everything" (No. 15).

Obviously, the "Refugee girl" also just can't lack from the girls Toundas honored. Plain, just "refugee girl", no designation of region of origin or the name of the city part the girls lives in. Just refugee girl and we, who have not known what being a refugee can mean, can only imagine the bitterness of the refugee composer, when the verses speak of "our lovely Smyrna" and the verse writer (most probably Toundas himself) dares dream of the moment when the tears will stop and we will together go joyfully to our beautiful country. Country, not city... Vidalis – Valeris, 1927 (No. 16).

Now let us listen to the voice of a lady singer who did not become familiar enough to the Smyrnaiko fans, since Toundas chose to give to her almost exclusively songs in european style. But even the few classical Smyrnaika songs that Ismini Diatsente (or Diatsindou) interpreted, she has managed to make them sound as a western light popular song (No. 17).

Ismini Diatsende may be relatively unknown. Her name, though, single or in a duett, appears on at least 42 labels. From them, 28 are written by Toundas. Not at all negligible, be it for the first or for the second figure.

And now, a nice little song that comments, if you wish, on the big fashion that was equally spread in the years between 1920–1940 in Athens, as well as in Europe and of course America. The so – called Hawaian guitar. This guitar is played in a special technique, in which the left hand moves a metal cylinder along the strings, which of course are tuned in a way as to produce harmony when played vertically. The modern widow, with Rosa (Eskenazy) (No. 18).

Let us here comment on something that does not fit into our subject, still it is of interest. There is a very large number of songs in the 20s and 30s that speaks about young and merry widows, not of the 19th century Austria but of Athens in the years after the Balkan Wars, the first World War, the national split and the catastrophal Asia Minor campaign. The young wives who never saw back their husbands after the battles were unlucky, of course, but the wish for life was very strong, even among them...

A further tango now, sung by the duett D. Efstratiou – D. Filippopoulos. “Your lusty kiss”. Mind the ending, classical european tango (No. 19).

Now, a vivid piece that could easily be danced as a charleston, especially with its contra – tempo notations. The title again refers to the Alexandria period: Felacha. However, charleston remains charleston! With the duett Efthymiadou – Filippopoulos (No. 20).

Yet another charleston, even if the tempo is slower. Titos Valeris, with second voice by Giorghos Vidalis in the piece “Mario mou” (No. 21).

So, these were the Toundas pieces in european style. They are not all too many: from a total of over 400 recordings (including second / third take ups) they are no more than approximately 20. Research could not find a precise number. In this meeting we have listened to 18 pieces. There is great possibility that further such pieces exist, but some collec-

tors keep them locked in their closets, for reasons they know themselves but I would better not name. I must, however, thank my old schoolmate and very good friend, Panagiotis Kounadis, who helped me very much searching in his catalogues and recording himself, for you, the pieces of his personal collection that I could not manage to make accessible from the internet. He deserves, as his only remuneration, a warm applause.

And now, to finish the presentation, we can listen to ... Miss Odeon, who came from Berlin to listen to the big hits of Mr. Toundas. It is the only piece of commercial advertisement in greek discography of the pre WWII times. We note that from nine pieces presented, the four are european style songs (No. 22).

Notes:

* The city of Istanbul is Constantinoupolis in Greek, its shortname is Polis and the habitant of the city is called Politis. Its diminutive is Politaki, politakia in plural. "Ta" is the (neutral, plural) article.

** During the Ottoman administration, Ottoman citizens of the Greek Orthodox dogma were called Rum, Romans in English.

*** The numbers in brackets refer to the sound samples heard during the lecture. The particulars of the musical pieces are given below.

List of the pieces

- No. 1: Pashalimaniotissa, Marika Politissa (Odeon GA 1460, 1929)
<<https://www.youtube.com/watch?v=4LmUs1cXVm4>>
- No. 2: Gia dyo matakia, Nikos Gyzis / Totis Stefanidis / Renos Talmas
(HMV AO 2479)
<<https://www.youtube.com/watch?v=9oxiVbkCabc>>
- No. 3: Lover's complaint, Nikos Ghounaris / Totis Stefanidis / Renos
Talmas (Columbia DG 6324)
- No. 4: Phaliriotissa, Titos Valeris / Giorgos Vidalis (Odeon GA 1196)
<<https://www.youtube.com/watch?v=sVh1ru7M-bs>>
- No. 5: Ta jouboulenia matia sou, Giorgos Vidalis (Odeon GA 1303)
<https://www.youtube.com/watch?v=47GV7vUm_Fo>
- No. 6: Archondopoula mou, Titos Valeris / Giorgos Vidalis
(Odeon GA 1181)
<<https://www.youtube.com/watch?v=EvcN1hLqqT8>>
- No. 7: To Marianthaki, Rita Abadji (HMV AO 2129)
<<https://www.youtube.com/watch?v=EiBXnaTD49s>>
- No. 8: To trelokoritso, Titos Valeris / Giorgos Vidalis (Odeon GA 1219)
- No. 9: Souzana kratise myalo, Roza (Columbia DG 6544)
<<https://www.youtube.com/watch?v=sMzueMQrt18>>
- No. 10: Ela scherzosa mou, Vidalis (Odeon GA 1178)
- No. 11: Bekris, Vidalis / Xirellis (Odeon GA 1298)*
- No. 12: I aravoniasmeni, Paul Gad (HMV AO 264)*
- No. 13: Daktylographos, Vidalis / Xirellis (Odeon GA 1408)*
- No. 14: I Athinaea, chor (Polydor V 45120)*
- No. 15: New Smyrniopoula, Vidalis (Odeon GA 1195)
- No. 16: Prosphygopoula, Titos Valeris / Giorgos Vidalis
(Odeon GA 1196)
<<http://www.youtube.com/watch?v=8FzgN0xERXE>>

No. 17: Ziliariko, Ism. Diatzente (Odeon GA 1256)

No. 18: Moderna cheera, Ism. Diatsintou (Odeon GA 1622)
<<https://www.youtube.com/watch?v=mc1FnOxqQVc>>

No. 19: To lagno sou fili, D. Efstratiou / Dim. Philipopoulos,
(Columbia DG 6025)*

No. 20: Felacha, Chr. Efthymiadou / Dim. Phil., (Columbia DG 6025)*
<<https://www.youtube.com/watch?v=blegx0Q7AOA>>

No. 21: Mario mou, Titos Valeris / Giorgos Vidalis (Odeon GA 1219)

No. 22: Sylloghi Tounda (anthology), (Odeon GA 1543)
<<https://www.youtube.com/watch?v=trMm-cQsv3Q>>

(Discographic data from “D. Maniatis, The full grammophone discography”, electronic edition, www.rebetiko.gr). For pieces which can be downloaded from YouTube, the relevant link is given.

(pieces marked with asterisk (*) stem from the personal archive of P. Kounadhis, whom I want to thank for granting them.)

Bibliography:

- * Panagiotis Kounadhis *“Εις ανάμνησιν Στιγμών Ελκυστικών”*, κείμενα γύρω απ’ το Ρεμπέτικο, volumes A’ and B’, Katarti, Athens 2003.
- * George Parazoglou, *“Τα χείρια μας εδώ”*, Ονειράτα της άκαυτης και της καμμένης Σμύρνης, Αγγέλα Παπάζογλου, Eptalophos editing 2003.
- * Various notes from the author’s archive.

Editing: Nikos A. Politis

Imprints of rebetiko related on the neighborhoods of Piraeus

Thanasis Vlachos

The title refers to an attempt to detect the footprints left by rebetes and their music in the neighbourhoods of Piraeus.

Piraeus is not just a port. It is a crucial passage, which is constantly changing, assimilating all the elements of change and upheaval taking place in the area.

In this area rebetes left their prints. Listening their music, one begins gradually to need a tour in Piraeus areas in order to detect the rebetiko feeling with guide songs which have each one its own topography.

The first “Peiraiotika rebetika” songs sailed away from the Port of Piraeus, spread around and developed into a powerful musical stream, a genuine folk creation which originated from the fusion of byzantine ecclesiastical music, the multifaceted Smyrna music and the lonesome music of the Piraeus margin.

Social injustice, poverty, disease, the greek forced migration and love, formed the living experience of the creators of “rebetiko music movement”.

Let’s take a quick look at the route that we will follow in the map: Drapetsona (Kremmidarou, Vourla, Mantra Sarantopoulou), the Central Port (Karaiskakis Square, Lemonadika, Troumpa, Hydreika, Xaveri), Chatzikiriakio, Agios Nilos, Piraiki, Freattida, Passalimani, Kastella, Tourkolimano, Faliro, Kaminia, Kokkinia etc.

Let’s tour the areas mentioned by all known and unknown folk artists (rebetes) in their songs.

The main part of the port was called “Beetle” until recently, because of its shape that looked like the shape of the ancient container named “beetle”. (Markos Vamvakaris mentions it in his biography as “Beetle”)

At the entrance of the harbor there is the prolimin. It is also called Port Leon because of the statue of Leon that was stolen by the Venetians. On the left hand side of the diagram we can see the Themistocles Pier and on the right the Krakari Pier. At this side there is Port Alon, which for a long time was called “Zea” probably because one of its platforms was used for loading and unloading the grain and cereal zea.

On the same area the custom office was located. After 1961 the name “Zea” changed into “Pasalimani”. When we use the term “Zea-port” in Rebetika songs we refer to “Port Alon”.

Moving on, we see the area of Drapetsona and its remarkable bay, also named as “Foros”. In greek language the word “Foros” means the thief who carries with him the stolen stuff. The derivative words mean “someone caught during an illegal act” (the thief). In Drapetsona Bay the boats and the fishing boats were unloaded and smuggling was taking place very often. The red spots demonstrate the slaughterhouses of Piraeus, where Markos Vamvakaris worked for a while.

Another important place is the legendary Drapetsona, the cradle of rebetiko. We start from the junkyard of Sarantopoulos, which was musically introduced by the the famous “Quartet of Piraeus” (Vamvakaris, Delias, Pagioumtzis and Batis). The year of 1934 is a historical moment for rebetiko. Close to Drapetsona was the area of Vourla where the brothels were placed. The name “Vourla” derives from the muddy and swallow waters of the area. Anestis Delias, one of the most talented members of the famous quartet, was associated with a girl who worked at brothels. Her nickname was “Skoularikou”. Skoularikou and Delias became drug addicts. Finally Delias had a tragic ending during the German Occupation.

The great musician and virtuoso of multi-organ John Eitziridis or best known as “Giovan Tsaous” worked and taught in Drapetsona. Unfortunately he and his wife (Catherine Karagiorgi - Hourmouzi, who was also a lyricist) were victims of food poisoning during the German Occupation of Greece (1940- 1944).

Markos Vamvakaris, in a direct and vivid way, describes the hard years of his youth when he worked as a stevedore at the port. One day he was carrying a load when suddenly he saw the tram coming, he stunned, frightened and dropped the load on the lines... “...People helped me and with great difficulty I reloaded the sack and carried it inside the store. And only when I put it on the ground I turned back to the barge. I got up and went over to a pile of sacks with sugar, flour, rice and I was crying like a baby. I was scared, tired. I was thinking and said to myself: Holly mother, Jesus this how the rest of my life is going to be?...”

George Batis was one of the most important figures of “rebetiko movement”. He had a great love for music and an important collection

of musical instruments. He died in 1967 and was buried with his beloved “baglama”, as he had requested.

Continuing our course at north we find the area of Kokkinia. People of this area resurrected the lost homelands of Minor Asia. They pioneered and bled so tragically defending freedom against the German occupation forces in 1942.

It is remarkable that music held a primary position in refugee Kokkinia, because, as we know, people from Smyrni brought with them all their music tradition. Many great artists and performers lived and worked there.

On our way to the south side of the harbor, we meet Karaiskakis Square with the statue of George Karaiskakis and “lemonadika area” a cargo vegetables space. The heroic composer and singer Vangelis Papazoglou sang about the region in the best possible way. In the song “Lemonadika” the main meaning is included in the last words “we’re not frighten by death, we’re afraid of hunger”. Hunger was one of the worst nightmares of people during the German Occupation in 1942 when many people died, as Papazoglou himself.

People from Piraeus suffered also from an unjustified bombing on January 11, 1944, by the allies (Englishmen and Americans !!!), with 5,500 dead greek civilians, including hundreds of students and only eight german soldiers !!! Inspired by this tragedgy, Mihalis Genitsaris composes the song “Raid in Piraeus.”

Continuing our journey, we find the old town hall with the clock, which was for many decades the city’s emblem. On the opposite side there is the old entrance of the market and the church of the Holy Trinity, which was destroyed during the bombing of the 11-1-1944 . Although the town hall and the clock survived from the bombing of 11-1-1944, later on they were demolished by the Mayor of Piraeus.

Walking the Miaoulis Coast, we can distinguish the Agios Spyridon church at the side of a small road named Agios Spyridon, which was also called “stew alley” because of the smells of small tavernas with oriental food, established there and managed by the Minor Asia refugees. Next, there is the area of Troumpa. In Troumpa, two of the biggest bullies of Piraeus acted. Skrivanos and Nickos Mathesis or “Trelakias”. Trelakias had a talent for drawing and versification. He wrote lyrics to several songs.

Continuing, we find the areas of Agios Nikolaos, Hydra, Xaveriou , Hatzikiriakio and Agios Nilos. On those areas another one of the great-

est figures of rebetiko, a myth now, Dimitris Gogos or Bagianteras, dominates. An excellent musician, who faced the problems of his health with dignity and served consistently his moral beliefs. His songs are among the most beloved. Although he was a graduate of “sholarxeio”, quite rare for a musician of rebetika during his period, he believed that the main thing for someone is to have social culture.

Without doubt, in our presentation, we are dealing with really important personalities, not only regarding the presentation of their art but also regarding the attitude they kept in their personal life facing very difficult, sometimes tragic, situations. Bagianteras is a typical example.

Continuing the tour on Piraeus’ Peninsula we see Kallipoli, Freatida and then Passalimani, for which many songs are written. Since 1961 “Passalimani” is called “Zea”, a name which is believed that existed in ancient times. A characteristic landmark, is the clock of Passalimani, known as “Egg”, due to the small oval shape of the square where it is located. Shortly after Plaza Alexandra there is Kastella and the famous Island of Koumoundouros and the Plaz Votsalakia.

In Plaz Votsalakia it was located the night club “Cave of Paraskevas” where Manolis Hiotis gave a lot of performances. On summer evenings, many customers were coming by boats in order to enjoy the great music.

Aristotle Onassis and Maria Callas once had invited Prince Rainier and Grace Kelly to have fun in the “Paraskeva’s Cave”. When they went to congratulate Manolis Hiotis, Grace Kelly asked through Maria Callas (she made the interpreter) what distinguishes the bouzouki from the electric guitar of the Beatles. Hiotis replied: “ Madam Callas please explain to the princess that the strings of the electric guitar are vibrating from the power outlet and the strings of bouzouki straight from the heart.”

Continuing we arrive at the end of our trip and we find Tourkolimano (Mikrolimano) and Neo Faliro, to which many songs are referred.

Finally we must mention all those unknown musicians who played and sang rebetika in the neighborhoods of Piraeus and contributed a great deal to the widespread of rebetika culture.

Editing: Katherina Vlachou

Πηγές εικόνων - Sources of images

«Παναγιώτης Τούντας - Panagiotis Toundas»

Διαδίκτυο- Internet (<http://elkibra-rebetisses.blogspot.gr>)

«Σμυρναϊκή Εστουδιαντίνα - Smyrnaïki Estudiantina»

Σμύρνη, η μουσική ζωή 1900-1922. Αριστομένης Καλυβιώτης (2002) σελ. 111
Smyrna, the musical life 1900-1922. Aristomenis Kaliviotis (2002) p. 111

«Τα Πολιτάκια - Τα Politakia»

Σμύρνη, η μουσική ζωή 1900-1922. Αριστομένης Καλυβιώτης (2002) σελ. 111
Smyrna, the musical life 1900-1922. Aristomenis Kaliviotis (2002) p. 111

«Σχεδιάγραμμα του Πειραιά από τον Θανάση Βλάχο (2014) - Piraeus Drawing by Thanasis Vlachos» (2014)

«Το άγαλμα του Λέοντος - Statue of Leon»

Το λιμάνι του Πειραιά στη διαδρομή των αιώνων. Γιάννη Ε. Χατζημανωλάκη (1999) σελ. 69

The port of Piraeus through the centuries. Gianni E. Chatzimanolakis (1999) p. 69

«Καταστατικό του συνδέσμου φορτοεκφορτωτών Λιμένος Αλών ή Ζέας - Statutes of sea port workers Alon or Zeas»

Ιστορικό αρχείο ΟΛΠ 2013 σελ.43

Piraeus Port Authority Historical Archives (2013) p. 43

«Τα Λεμονάδικα - Τα Lemonadika»

Cart postal Πειραιϊκό αρχείο Παρασκευά Ευαγγέλου (1989)

Cart postal Piraeus archive by Paraskeva Evangelou Ed. 1989

«Το παλαιό Δημαρχείο με το ρολόι - The old Town Hall and the clock»

Cart postal Πειραιϊκό αρχείο Παρασκευά Ευαγγέλου (1989)

Cart postal Piraeus archive by Paraskeva Evangelou (1989)

«Το Γιαχνί σοκάκι- Stew alley»

Cart postal Πειραιϊκό αρχείο Παρασκευά Ευαγγέλου (1989)

Cart postal Piraeus archive by Paraskeva Evangelou (1989)

«Νίκος Μάθησης - Nickos Mathesis»

Ημερολόγιο 2006. Ο Πειραιάς και το ρεμπέτικο τραγούδι. «Το λιμάνι της αγωνίας».
Πειραιϊκό Δημοτικό δίκτυο

Calendar 2006. Piraeus and rebetiko. Piraeus Municipal Network: "The Port agony"

«Το Πασαλιμάνι - Passalimani»

Cart postal 1865, 007-147, www.Kali-thea.com

«Καστέλα. Το νησάκι - Kastella. The Island»

1910 Προσωπικό αρχείο Θανάση Βλάχου

Personal archive Thanasis Vlachos

«Τουρκολίμανο (Μικρολίμανο) - Tourkolimano (Mikrolimano)»

Cart postal 1926, 007-083, www.Kali-thea.com

